

ÀFRICA Subsahariana

UNITAT I DIVERSITAT

Doudou Diène Director de la Divisió del Diàleg Intercultural UNESCO

Etnocentrisme i diversitat són conceptes amb connotacions ideològiques i històriques. Per tant, abans d'abordar la qüestió específica de l'Àfrica Subsahariana, es fa necessària, d'entrada, una clarificació conceptual, sobretot en el context de la globalització.

Ambigüïtats conceptuals • En el pensament dominant sembla que el concepte de diversitat sigui, cada vegada més, la resposta als aspectes negatius de la globalització i de l'exacerbació de l'etnocentrisme. Però aquest concepte és fonamentalment ambigu. Efectivament, la diversitat constitueix un estat de fet d'una realitat o d'una situació social, cultural, ètnica o religiosa. Per ella mateixa no constitueix un valor en el sentit ètic del terme. La noció de diversitat té connotacions de molt de pes en els discursos científics del segle XVIII i del segle XIX. En aquella època els treballs científics i filosòfics sobre la diversitat de les espècies van produir les teories de la jerarquització de les diferents espècies i races. Aquestes teories van servir de fonament ideològic i filosòfic no només per a l'elaboració de teories racials, sinó que també van servir de marc intel·lectual de justificació a empreses de dominació, com el tràfic de negres i la colonització. En aquest context, la diversitat va ser concebuda, pensada i practicada com a diferència. Per tant, la sola noció de diversitat pot ser instrumentalitzada per refermar les discriminacions, les crispacions o els closos identitaris (ètnics, culturals o espirituals).

Per altra banda, la diversitat, que és el fonament de l'intercanvi mercader, no pot ser l'única, en tant que simple element de realitat, que faci el contrapès de la primacia del mercat en el context de la globalització. Precisament aquesta instrumentalització o objectivació de la diversitat és la que es troba al nucli de l'etnocentrisme. L'eurocentrisme, per exemple, s'ha construït històricament, ideològicament i culturalment sobre una lectura de la diversitat en tant que diferència, discriminació i desigualtat.

L'etnocentrisme és històricament hereu d'aquesta ideologia per l'intermediari de l'antropologia colonial. L'ésser humà colonitzat va ser pensat, presentat i practicat com si estigués desproveït o fos incapaç d'una visió identitària nacional i tant sols estigués superdeterminat pel grup ètnic. Les construccions teòriques de l'*ètnia*, que privilegiaven ara els aspectes culturals (llengua, religió) ara els psicològics, a l'època colonial van ser científicament oportunistes; però a l'època postcolonial, han estat objecte de manipulacions polítiques. Efectivament, a la majoria de treballs científics la noció d'etnocentrisme s'utilitza com a categoria conceptual únicament per a les societats no europees. En general, no és un concepte que s'utilitzi per caracteritzar, per exemple, les reivindicacions identitàries basques, catalanes, etc. Etnocentrisme i diversitat no són, doncs, contradictoris o antinòmics sinó més aviat complementaris i l'ús que se'n fa o la comprensió que se'n té són variables.

L'Àfrica Subsahariana • L'Àfrica Subsahariana està marcada per aquesta "construcció etnocentrista" però alhora produeix una visió interna de la diversitat. La problemàtica sobre etnocentrisme i diversitat a l'Àfrica Subsahariana ha estat l'objecte de confrontació de dues visions. La visió eurocentrista externa es desprèn de la ideologia de la diversitat en tant que diferència i discriminació. L'antropologia colonial es va construir al voltant de l'etnificació dels pobles colonitzats. Una tradició intel·lectual que va de la filosofia de les llums fins a Hegel està marcada per una construcció intel·lectual del negre o de l'africà basada en la "no humanitat" de l'africà o en la seva inferioritat cultural i física. Els *Codis negres* francesos, espanyols o altres, van traduir aquesta filosofia en regles jurídiques i van proporcionar una justificació al tràfic de negres. Aquesta visió externa, doncs, ha tingut com a conseqüència, l'exacerbació de l'etnocentrisme a l'Àfrica Subsahariana. Però en general, els pobles de l'Àfrica Subsahariana han pogut, a través d'una visió interna, atenuar el caràcter antagonista i conflictual de la ideologia etnocèntrica de l'antropologia colonial.

La interculturalitat tradicional constitueix, en aquest sentit, un factor important, i és que ve marcada per una visió humanista, de valors de resistència i d'una poderosa creativitat social.

En efecte, les societats de l'Àfrica Subsahariana han desenvolupat una filosofia basada en el lligam dialèctic entre unitat i diversitat, que integra el respecte de les especificitats amb el reconeixement de valors i d'un patrimoni comuns.

Un proverbi africà expressa de manera prou significativa aquesta visió: “al bosc quan les branques dels arbres es barallen, les seves arrels s'abracen”.

Així, d'una manera més profunda, l'antagonisme potencial entre les “branques”, és a dir, entre les comunitats, està neutralitzat per una visió humanista que revela ben bé el proverbi wolof (Senegal) que diu: “nit nitaye garabam” (l'home és el remei de l'home). A Europa, es diu que “l'home és un llop per a l'home”. Els pobles de l'Àfrica Subsahariana també han sabut elaborar mecanismes i pràctiques de gran abast cultural i ètic per alhora reconèixer les especificitats, però al mateix temps, neutralitzar els seus aspectes antagònics. Aquest és el fet d'allò que a l'Àfrica Subsahariana s'anomena “bromes ètniques”. Es tracta d'una posada en escena i d'una extraversió de l'etnocentrisme en les relacions quotidianes, mitjançant la qual dos individus que es troben, després de les salutacions tradicionals, “es tiren en cara” verbalment, per tant exterioritzen i confronten, els prejudicis o estereotips associats a les seves respectives ètnies. Aquesta teatralització de l'etnocentrisme en general s'acaba amb un gran esclat de riure col·lectiu.

La situació actual ► es caracteritza, per tant, per tendències contradictòries. En efecte, en determinats països assistim a una politització de l'etnocentrisme. El debat sobre la “Ivoretat” a Costa d'Ivori n'és un exemple recent. Però alhora, l'estudi de la problemàtica sobre etnocentrisme i diversitat a l'Àfrica Subsahariana confirma la pràctica, en el context dels replegaments identitaris generats per la globalització, de substituir la diversitat com a simple element de realitat pel pluralisme com a valor. En aquest sentit, el pluralisme cultural es podria definir com el reconeixement, la promoció, el respecte i la protecció de la diversitat.

La interculturalitat tradicional de l'Àfrica Subsahariana ha produït, doncs, un pluralisme el procés del qual s'articula al voltant de dos valors: la promoció de la dialèctica de la unitat i de la diversitat en l'àmbit cultural i social, i la interfecundació entre pràctiques i sabers tradicionals i cultura moderna. ■

► *Retrat d'Aba Segou*. Babacar Lo, 1957. La tècnica de la pintura sota vidre és originària de Bizanci, però es va anar estenent a través d'Itàlia, Europa Central i el Magrib fins a l'Orient Mitjà on és l'expressió d'un art popular musulmà. La trobem després a l'Àfrica Negra, en concret a Senegal, on paradoxalment deu el seu desenvolupament a les vexacions colonialistes.